

A Kingdom

Not Made With Hands

by Randolph Dunn

Bokonzi oyo Esalemi Na Maboko Te

Maloba ya ebandeli

Moto akelamaki lokola ekelamu ya sembo ya seko na elilingi ya Nzambe, kasi na lolenge na Ye ya sikisiki te. “Ye, Nzambe, atye mpe seko na mitema ya bato, nzokande bakoki te kososola nini Nzambe asali uta ebandeli kino nsuka.” (Mos 3:13) Nzambe abongisaki Paradis mpo na bango mpe alakisaki bango ete babatela Edene, bábota mpe bákóma mingi mpe bálya mbuma ya nzete ya boyebi malamumu mpe mabe TE mpo soki basali yango bakokufa. Eyebani te ntango boni bafandaki kuna, kasi ntango mosusu na nsima balyaki mbuma ya nzete, na ntina na yango, Nzambe alongolaki bango na Edene. Ekanisami ete ntango wana nde ntango ebandaki lokola Adama mpe Eva bakokaki lisusu te kolya Nzete ya Bomoi mpe kozala na bomoi libela na libela.

Mbula mingi na nsima Nzambe apesaki Moyengebene Abrahamama malako ete akende na esika oyo abongisaki mpo na ye mpe bakitani na ye, moko na yango ekopambola mokili. Ezalaki koleka mbula 400 liboso ete bana ya Abalayama, Bayisraele, bákóma na mokili oyo balakaki Abalayama. Ntango bazalaki kuna bazalaki koluka mosikoli oyo akokaki kolimbisa masumu. soki batosaki Ye.

Na misala ya Molimo Mosantu Nzambe ayaki kofanda na mabele lokola moto mpo na kokoma likabo ya masumu se moko mpe “mpo na kobongisa esika mpo na yo? Mpe soki nakei mpe nabongisi esika mpo na yo, nakoya lisusu mpe nakomema yo epai na ngai moko, mpo esika nazali yo mpe ozala.” (Yoane 14:3)

Nsima ya liwa ya Yesu na ekulusu mpe lisekwa na Ye, azongaki na Lola mpe na mokolo ya Pantekote “asopaki Molimo na ngai likolo ya bato banso ... moto nyonso oyo akobelela nkombo ya Nkolo akobika” (Misala 2:17, 21) kaka Bayuda te. Bantoma ya Klisto basakolaki Nsango Malamumu - bolimbisi ya masumu mpe lobiko ezali sikawa na bato banso oyo batiaki elikia mpe botosi na bango na Klisto na kokufaka na masumu mpe kokundama na makila na Ye, kozindisama na mai - libatisi. Na sima Nzambe atomboli bato oyo ya botosi oyo balimbisami na bokundi na bango kotia bango na bokonzi oyo esalemi na maboko te. Osengeli koyekola liloba ya Nzambe mpo na lobiko na yo, mpe “kotia motema” te na bandimbola ya basusu; ndakisa, BibleWay Publishing, bandimbola, sango, bapasterε to basakoli. (Flp 2:13)

“Ntango Mwana ya Moto akoya ... Akotia bampate na loboko na ye ya mobali mpe bantaba na loboko na ye ya mwasi. Bongo Mokonzi akoloba na baoyo bazali na loboko na ye ya mobali, ‘Bóya, bino bapambolami na Tata na ngai; bózwa libula na bino, bokonzi oyo ebongisami mpo na bino uta bozalisi ya mokili.” (Mat 25:31-34) Ezali bongo.

Elaka ya Nzambe

Adama mpe Eva bakabwanaki na tata na bango ya bolingo mpe mokeli, kasi Nzambe azalaki na mwango mpo na kozongisa moto na boyokani wana ya kokoka. Ayebisaki nyoka, Satana mokosi mpe tata ya lokuta, "Mpe nakotia bonguna kati na yo mpe mwasi, mpe kati na bana na yo mpe bana na ye; akonyata motó na yo, mpe okobeta litindi na ye." (Ebandeli 3:15)

Komantere “Bópanza motó na bino” Mbeka ya bomikabi mpe lisekwa ya Klisto esukisaki liwa ya seko na kopesaka bolimbisi. Elonga likolo ya lisumu mpe liwa, kosimba ya Satana na moto, na baye banso babelelaka Klisto na nzela ya bondimi, bondimi, mpe libatisi kati na Ye liwa. “Bóbeta litindi na ye (ya bana ya mwasi)” ezali komeka koboma bomoi ya Yesu na kobaka ye na ekulusu.

Na sima nsima ya likabo ya Kaina oyo endimami te, Nzambe akebisaki lisusu na ntina ya mbano ya misala ya botomboki ya moto, "Soki osali oyo ezali malamumu, okondimama te? Kasi soki osali oyo ezali malamumu te, lisumu ezali kofukama na ekuke na yo; ezali na mposa ya kozala na yo, kasi osengeli koyeba yango malamumu." (Ebandeli 4:7)

Komantere: Kaina ayokaki likebisi ya Nzambe te. Asalaki lisumu mingi koleka na ndenge abomaki ndeko na ye Abele. Matomba ya misala na ye esalaki ete akóma moyengayenga to mokimi.

Na mikolo ya Noa, totangi "Yehova amonaki ndenge mabe ya moto ekómaki monene na mabele, mpe ete makanisi nyonso ya motema na ye ezalaki kaka mabe ntango nyonso." (Ebandeli 6:5) .

Komantere: Nzambe alongolaki mabe nyonso liboso na ye na kobebisaka na mai bato nyonso na mabele, longola se moyengebene Noa mpe libota na ye.

Nzambe amonisaki Abrahamama makanisi na ye na ntina na Sodomo mpe Gomora. "Mpe Yehova alobaki ete: 'Lokola koganga mpo na Sodomo mpe Gomora ezali monene, mpe mpo lisumu na bango ezali makasi mpenza, nakokita sikoyo mpe nakotala soki basali yango mobimba na kolanda koganga oyo eyei epai na ngai; mpe soki te, nakoyeba.' ... Bongo Nkolo asopelaki soufre mpe moto likolo ya Sodomo mpe Gomora, uta na Yehova uta na lola, Akwesaki bingumba wana, patatalu mobimba, bafandi nyonso ya bingumba, mpe oyo ekolaki na mabele." (Genese 18:20-21 mpe 19:24-25)

Komantere: Nzambe ayokaki kolela na bango kolakisaka Nzambe ayebi nyonso oyo ezali koleka na kati ya bato ya mabele. Na likambo oyo, abebisaki Sodoma mpe Gomora elongo na bato na bango nyonso ya mabe. Makambo yango emonisi ete Nzambe andimaka mabe, kozanga botosi to lisumu te mpe akozwa meko mpo na baoyo basalaka bongo, kasi ntango nyonso te mbala moko.

Kobanda na Adama ná Eva tii na Yudasí, motéki ya Yesu, lisumu elongaki ndenge ezali lelo. Paulo na nzela ya Molimo Mosantu alobaki “Bato nyonso basali masumu mpe bazangi nkembo ya Nzambe” ... “Mpo ete lifuti ya masumu ezali liwa, kasi likabo ya Nzambe ezali bomoi ya seko kati na Klisto Yesu Nkolo na biso.” (Baloma 3:23; 6:23)

“Mpo ete Nzambe alingaki mokili na boye ete apesaki Mwana na ye se moko, ete moto nyonso oyo akondimela ye akufa te kasi azala na bomoi ya seko.”(Yoane 3:16) .

“Nkolo azali koumela te mpo na kokokisa elaka na ye, lokola bamosusu basosolaka malembe, azali na motema molai epai na bino, alingi te ete moto moko akufa, kasi moto nyonso aya na koyambola.”(2 Petelo 3:9)

Mituna

1. Kolobeláká Satana, bana ya mwasi bazalaki konyata motó na ye.
Solo ___ Lokuta ___ .
2. Soki osali oyo ezali malamumu te lisumu ezali.
Solo ___ Lokuta ___ .
3. Lisumu eutaka na kati ya motema ya moto.
Solo ___ Lokuta ___ .
4. Nzambe ayokaka kolela ya moto na mabe.
Solo ___ Lokuta ___ .
5. Bato nyonso basalaka masumu.
Solo ___ Lokuta ___ .

Mokapo 2

Likabo ya Nzambe – .Yesu, Moto yango

Bilaka oyo etali Likabo ya Nzambe

Ezali na bisakweli mingi oyo etali Yesu na Kondimana ya Kala kasi nini ezalaki makoki ya kosala kaka 25 bisakweli na ntina ya moto oyo asengelaki kobotama mibu mingi sima mpe kozala na bisakweli oyo ekokisama? Monganga Hawley O. Taylor apesi eyano oyo: "Na oyo etali makambo n oyo ya makambo oyo esakolamaki mpo na Masiya ya Yisalaele oyo asengelaki koya, soki mabaku ya kolonga ezalaki ata na likambo ya moko na moko, elingi koloba p (probabilité) ekokani na n na makambo nyonso, boye probabilité mobimba ete makambo nyonso n ekozwa kokokisama na yango na moto moko ekozala p^n ekokani $(1/2)^n$. Na bongo, elingaki kozala kaka." chance moko na 2^n (33 millions, esika n ekokani na 25) ya makambo oyo nionso esakolamaki oyo ekosalema soki ezalaki kaka ba devinettes oyo etali Klisto emonisaka ete nionso ezali na chance ata ya kolonga te, mpo na ba cas misusu ezali très improbable que événement ekoki kosalema ata muke te (lokola mpo na mwana abotama sans tata ya moto). ekokani na $1/5$; mpe probabilité mobimba mpo na n ya bisakweli oyo ekokisama ekozala p^n ekokani na $(1/5)^n$ to chance moko na nkoto ya trillion soki n ekokani na 25. (Modern Science and Christian Faith, lok. 178) Ata soki esakweli oyo etali kobotama ya ngondo elongolami, motango yango etikali monene mingi na ndenge ya astronomi ete likambo yango esalemaki na mbalakaka!

- a. Kolanda kozanga botosi ya Adama na Eva Nzambe ayebisaki Satana “Nakotia bonguna kati na yo na mwasi, mpe kati na bana na yo mpe oyo ya ye, akonyata motó na yo, mpe okobeta litindi na ye.” (Eba 3:15)
- b. Mibu nsima ya mpela Nzambe abengaki Abrahamama kolongwa na Ure ya Bakaladi mpe akende na mokili ya Kanana kolobaka ete “Nakokómisa yo ekolo monene mpe nakopambola yo;

Bisakweli oyo etali Likabo ya Nzambe

Mwa Bisakweli ya sikisiki

- a. Daniel na kolimbola ndoto ya mokonzi Nebukadanesala ya ekeko ya wolo, palata, ebende mpe mabele ya lima alobaki - "Mpe na mikolo ya bakonzi wana Nzambe ya lola akotelemisa bokonzi oyo ekobebisama ata moke te." (Danyeleye 2:44)
- b. Yisaya alobaki: "Yoka sikoyo, yo ndako ya Davidi! Ekoki te komeka motema molai ya bato? Bokomeka motema molai ya Nzambe na ngai mpe? Yango wana, Nkolo ye moko akopesa bino elembo: Ngondɔ akozala na zemi mpe akobota mwana mobali, mpe akobenga ye Emanuel." (Yis 7:13-14)
- c. *“Nzambe atindaki anzelu Gabriele na Nazarete, mboka moko na Galilai, epai ya ngondɔ moko oyo alakamaki ete akobala mobali moko na nkombo Yozefe, mokitani ya Davidi. Nkombo ya ngondɔ yango Malia.”*(Luka 1:26-28; 35)
- d. *« Anzelu ayanolaki ete: ‘Molimo Mosantu akoyela yo, mpe nguya ya Oyo-Aleki-Likoló ekozipa yo. Bongo, mosantu oyo akobotama akobengama Mwana ya Nzambe’... “mpe na Yozefe anzelu alobaki ‘Ngonga (Maria) akozala na zemi mpe akobota mwana mobali, mpe bakobenga ye Emanuel’-oyo elakisi, ‘Nzambe elongo na biso.’”*(Mat 1:23) Ezali bongo.
- e. Nzambe asakolaki (epai ya Maria mpe Yosefe) liboso ya kobotama ya Yesu ete akobengama “Mwana ya Oyo-Aleki-Likoló.” (Luka 1:32)

Nzambe amilongolaki na mokano na bomoto na Ye ya bonzambe, atikaki Lola, akomaki mosuni mpe afandaki kati na bikelamu na Ye oyo akelaki.

Mbotama ya Yesu

“Mama na ye Maria alakamaki ete akobala Yosefe, kasi liboso ete bákutana, bamonaki ete azali na zemi na nzela ya Molimo Mosantu. Lokola Yozefe mobali na ye azalaki moto ya sembo mpe alingaki te kobwaka ye na nsɔni na miso ya bato nyonso, azalaki na makanisi ya koboma libala na ye na kimia. Kasi nsima ya kokanisa likambo yango, anzelu moko ya Nkolo abimelaki ye na ndoto mpe alobaki: ‘Yosefe, mwana ya Davidi, kobanga te komema Maria na ndako mpo azala mwasi na yo, mpo ete oyo zemi ezwi epai na ye euti na Molimo Mosantu. Ye akobota mwana mobali, mpe yo okopesa ye nkombo Yesu, mpo akobikisa bato na ye na masumu na bango.’” (Matai 1:18-21)

“Nyonso oyo esalemaki mpo na kokokisa maye Nkolo alobaki na nzela ya mosakoli: ‘Mwana mwasi

akozala na zemi mpe akobota mwana mobali, mpe bakobenga ye Emanuel - elingi koloba, Nzambe elongo na biso.” (Matai 1:23)

Baesika oyo Yesu abotamaki ezalaki lisangá oyo ekangamaki, bato oyo bazalaki komimona ete baleki bato mosusu nyonso. Bazalaki Bayuda mpe bazalaki komikumisa mingi mpo bazalaki Bana ya Abrahamama, bato baponami na Nzambe. ‘Abrahamama azali tata na biso’ (Yoane 8:38). Bayinaki mpenza Basamalia lokola bazalaki kotalela bango lokola bato ya ndambo, Bayuda oyo batikaki Mibeko ya Moize na eleko ya boombo na Babilone. Koyina na bango ezalaki monene mpenza ete bakobima na nzela na bango mpo na koboya kotya makolo na mokili ya Basamalia. Bato ya Loma oyo bazalaki kofanda kuna bazalaki kokesana te mpe Moyuda nyonso oyo azalaki kosangana na “bafandi wana” azalaki “mosumuki;” na ndakisa, Matai, mokongoli-mpako.

Bazalaki mpe na mibeko na ndenge ya likolo mpenza. Bazalaki kosala nyonso mpo bakokisa mokanda ya mobeko, kasi mpenza te mokano, mpo na kozwa bilaka ya Nzambe. Na ndakisa, Moize asengaki bango bapesa moko na zomi mpe bapesa ndambo ya zomi. Mpo na koyeba mpenza ete bapesaki ya zomi kasi mingi te, batángaki mboto ya milona mpo na kopesa moko ya zomi mpe bobele moko ya zomi.

Loma esengaki Bayuda bamema mokumba ya soda na kilometre moko. Na yango, Bayuda batyaki bilembo mpo na komindimisa ete bakende mosika te. Kobosana te Yesu alobaki ete soki moto azali kotinda yo na makasi okende kilometre moko; kende na ye mibale. (Matai 5:41)

Na mimeseno oyo, Masiya, Mopakolami, Klisto ayaki. Bayuda bazalaki kondima ete ntango Akoya, akozongisa bokonzi ya Yisalaele na mabele na ‘lotomo na yango oyo Nzambe apesaki’ mpo na nguya mpe lokumu. Masiya na bango alingaki kozala Mokonzi ya Bayuda mpe akoyangela lokola Davidi.

Oyo bakomi ya ekeke ya liboso balobaki

Yesu

“Tata oyo atindaki ngai atatoli mpo na ngai. Boyokaki mongongo na ye te mpe bomoni lolenge na ye te, mpe liloba na ye efandi kati na bino te, mpo bondimi oyo atindaki te. Bozali koyekola Makomami na molende mpo bozali kokanisa ete na nzela na yango bozali na bomoi ya seko. Makomami oyo ezali kotatola mpo na ngai.” (Yoane 5:37-39)

Ntoma Petelo

Baklisto balataka kombo ya Klisto mpo ete Klisto azali Nkolo na bango, Moteyi, Motambwisi, Mobikisi, Mosikoli, Ndakisa, Nganga Monene, Elikya, Mbeka mpo na masumu mpe mingi, mingi koleka. Moboko ya makasi lokola libanga mpo na kondima na biso ezali bosolo ya koyambola ya Petelo - “Yo ozali Klisto, Mwana ya Nzambe na bomoi.” (Matai 16:16) Yesu azali mpenza mpe Biblia ezali solo. Nyonso oyo esengeli koyeba na ntina na Yesu ezali na Biblia. Lisolo nyonso ya

bato ebalukaka zingazinga na Ye. Yesu azali moto ya ntina mingi na drame ya bato. Ezali likambo ya kokamwa te ete lisolo ya mokili ekabolami na biteni mibale ya ntango: liboso ya Klisto (L.T.B.) mpe nsima ya Klisto (T.B.).

Ntoma Yoane

“Na ebandeli Liloba ezalaki, mpe Liloba azalaki elongo na Nzambe, mpe Liloba azalaki Nzambe. Azalaki elongo na Nzambe na ebandeli. Na nzela na ye biloko nyonso bizalisamaki, kozanga ye eloko moko te esalemaki. Bomozi ezalaki na kati na ye, mpe bomozi yango ezalaki pole ya bato. Pole engengaka na molili, kasi molili esosolaki yango te. Moto moko ayaki oyo atindamaki uta na Nzambe, nkombo na ye ezalaki Yoane. Ayaki lokola motatoli mpo na kotatola mpo na yango pole, mpo ete na nzela na ye bato banso bakoka kondima bana ya Nzambe - bana oyo babotami na libota ya bozalisi te, to na mokano ya moto to na mokano ya mobali, kasi babotami na Nzambe.” (Yoane 1:1-13)

“Nyonso oyo esalemaki ete moto nyonso oyo ayambaki ye, baoyo bandimaki nkombo na ye, apesaki lotomo ya kokóma bana ya Nzambe - bana oyo babotami na libota ya bomoto te, to mpe na ekateli ya moto to na mokano ya mobali, kasi babotami na Nzambe.” (Yoane 1:12-13)

“Liloba akómaki mosuni mpe afandi na kati na biso. Tomoni nkembo na ye, nkembo ya Moko mpe Se moko, oyo awutaki epai ya Tata, atondi na ngolu mpe na bosolo.” (Yoane 1:14) .

Yoane Mobatizi

“Ye (Yoane) azali koganga, alobi ete, ‘Oyo ezalaki ye oyo nalobaki mpo na ye ete, Ye oyo akoya nsima na ngai aleki ngai mpo azalaki liboso na ngai.’ Uta na botondi ya ngolu na ye, biso banso tozwi lipamboli moko nsima na mosusu. Mpo Mibeko mipesamaki na nzela ya Moize; ngolu mpe bosolo eyaki na nzela ya Yesu Klisto. Moto moko te amoná Nzambe, kasi Nzambe Moko mpe Se moko, oyo azali na ngámbo ya Tata, amonisi ye.” (Yoane 1:15-18)

“Mokolo oyo elandaki John (Yoane Mobatizi) amonaki Yesu azali koya epai na ye, mpe alobaki ete: ‘Talá! Mwana na Mpate ya Nzambe oyo alongolaka lisumu ya mokili!’” (Yoane 1:29-30)

Guverneré ya Loma, Pilate

“Na nsima, Pilato azongaki na kati ya ndako ya mokonzi, abengaki Yesu mpe atunaki ye ete: ‘Ozali mokonzi ya Bayuda?’ Yesu atunaki ye boye: ‘Yango ezali likanisi na yo moko, to bato mosusu basololaki na yo mpo na ngai?’ ‘Nazali Moyuda?’ Pilato ayanolaki ete: ‘Ezali bato na yo mpe banganga-nzambe minene na yo nde bapesaki yo epai na ngai. Yesu alobaki ete, ‘Bokonzi na ngai ezali ya mokili oyo te, basaleli na ngai balingaki kobunda mpo Bayuda bákanga ngai te. ‘Bongo ozali mokonzi!’ alobaki Pilato ayanolaki ete, ‘Ozali na ntina na koloba ete nazali mokonzi, mpe mpo na yango nayaki na mokili, mpo na kotatola solo. ‘Solo ezali nini?’ Pilato atunaki.” (Yoane 18:33-38)

Bayuda Ba Insistaki

“Tozali na mobeko, mpe na kolanda mobeko yango asengeli kokufa, mpamba te alobaki ete azali Mwana ya Nzambe.’ Ntango Pilato ayokaki yango, abangaki lisusu mingi, mpe azongaki na kati ya ndako ya mokonzi ‘Owuti wapi?’ atunaki Yesu, kasi Yesu apesaki ye eyano te: ‘Oboyi koloba na ngai?’ Pilato alobaki ete: ‘Oyebi te ete nazali na nguya ya kosikola yo to ya kobaka yo na ekulusu?’ Yesu ayanolaki ete: ‘Olingaki kozala na nguya moko te likoló na ngai soki bapesaki yo longwa na likoló te.’ (Yoane 19:7-11)

Libondeli ya Yesu

“Yesu atalaki epai ya likoló mpe abondelaki Papa; ntango ekoki. Pesá Mwana na yo nkembo, mpo Mwana na yo akumisa yo. Mpo opesaki Ye bokonzi likolo ya bato nyonso mpo ete apesa bomoi ya seko na baoyo nyonso opesi ye. Bomoi ya seko oyo ezali: mpo báyeba yo, Nzambe se moko ya solo, mpe Yesu Klisto, oyo otindaki. Namemeli yo nkembo na mabele na kosilisa mosala oyo opesaki ngai nasala. Mpe sikawa, Tata, kumisa ngai na miso na yo na nkembo oyo nazalaki na yango elongo na yo liboso ete mokili ebanda.” (Yoane 17:1-5)

Mokube alobaki na Phillip

“Mpe ayanolaki mpe alobaki ete, .‘Nandimi ete Yesu Klisto azali Mwana ya Nzambe.’” (Misala 8:37)

Thallus, oyo babengi Thallus
Matai alobi “Babakaki ye na ekulusu ... mpe bafandaki, babatelaki ye kuna ... uta ngonga ya motoba kino ngonga ya libwa molili eyaki likolo na mokili mobimba.” (Matai 27:35-36; 45-46)

Malako alobaki yango boye “Na ngonga ya motoba molili ekotaki na mokili mobimba tii na ngonga ya libwa.” (Malako 15:33)

Thallus, moto moko ya mayele na makambo ya kala oyo abotamaki na Mosamalia, oyo afandaki mpe asalaki na Loma soki na mobu 52 T.B., atángaki maloba ya Julius Africanus, moklisto moko ya chronographie na nsuka ya ekeke ya mibale. 1 “Thallus, na buku ya misato ya masolo na ye, alimboli mosika molili oyo lokola éclipse ya moi.” Africanus alobaki ete aboyaki lapolo yango mpe alobaki ete éclipse ya moi ekoki kosalema te na ntango ya sanza mobimba, ndenge ezalaki ntango Yesu akufaki na ntango ya Elekeli. Nguya ya kolobela Thallus ezali ete makambo ya liwa ya Yesu eyebanaki mpe elobelamaki na Ville Impériale banda na katikati ya ekeke ya liboso. Likambo ya kobaka Yesu na ekulusu esengeli koyebana malamuni mpenza na ntango wana, kino na meko oyo bato oyo bandimaki te lokola Thallus bakanisaki ete esengeli kolimbola likambo ya molili lokola likambo oyo esalemaka na bozalisi. ... Likambo ya kokamwa, milende ya Talusi ebongwanaki na molongo monene ya bilembeteli ya mambi ya kala mpo na Yesu mpe mpo na bondimi ya lisolo ya Marko na ntina ya molili na liwa na ye.” 2. Ezali na ntina mingi

Mara Bar-Sérapion, oyo azali na mbongo mingi

“Maniskri moko oyo ezali na Musée britannique ebateli makomi ya mokanda oyo Mosiria moko

na nkombo Mara Bar-Sérapiion atindelaki mwana na ye. Tata yango amonisaki bozoba ya konyokola bato ya mayele lokola Socrate, Pythagore, mpe mokonzi ya mayele ya Bayuda, oyo lisolo ya lisolo yango emonisi polele ete ezalaki Yesu eyaki likolo na bango lokola etumbu mpo na mbeba na bango ba mbu, Bayuda, babebisami mpe babenganaki na mabele na bango, bazali kofanda na kopalangana mobimba ... Mokonzi ya mayele mpe akufaki mpo na bolamu te.” 3

Cornelius Tacite, oyo azali na mbula 19

Moto moko ya mayele na makambo ya kala ya Loma oyo azalaki na bomoi kobanda soki na mobu 50 T.B. tii na mobu 100 T.B., akomaki na ntina na móto ya Néron. "Na yango, mpo na kolongola lapolo yango, Néron akangaki ngambo mpe apesaki minyoko ya kitoko koleka na kelasi moko oyo bayinaki mpo na makambo na bango ya nsöni, oyo bato bazalaki kobenga baklisto. Christus, oyo nkombo yango eutaki epai na ye, azwaki etumbu ya kolekisa ndelo na boumeli ya boyangeli ya Tibérie na maboko ya moko ya baprocurateurs na biso, Pontius Pilate." 4. Ezali na ntina mingi

Plinius Secundus, oyo azali

Mokonzi moko ya Loma na mobu 112 nsima ya liwa ya Klisto akomelaki Amperere Trajan "Bango [baklisto] bazalaki na momeseno ya kokutana na mokolo moko boye oyo etyamaki liboso ete pole ezala, ntango bazalaki koyemba loyembo mpo na Klisto lokola Nzambe mpe bazalaki komikangisa na ndai ya lokumu mpo na kosala mosala moko ya mabe te ... nsima na yango ezalaki momeseno na bango ya kokabwana, mpe na nsima bazalaki kokutana lisusu mpo na kolya bilei, kasi bilei ya lolenge moko ya bato mpamba." 5. Ezali na ntina mingi

Seutonius,

oyo

azali

Moto moko oyo ayekolaka makambo ya kala mpe mosali moko ya ndako ya mokonzi na ntango ya boyangeli ya Adrien akomaki soki na mobu 120 T.B. "Lokola Bayuda bazalaki kosala mobulu ntango nyonso na botindiki ya Chrestus, ye (Claudius) abenganaki bango na Loma." 6 Edward C. Wharton na nsima alobi "Ntina ya lokumu ya citatio oyo euti na likambo oyo ete Luka, pene na mibu ntuku motoba liboso, akomaki likambo oyo kaka lokola ntina ya ntoma Paulo kokangama na ekanganeli na babalani moko ya Bayuda baklisto na nkombo Aquila mpe Priscilla (Misala 18:1-2). 7. Ezali na ntina te

Flavius Josèphe, oyo azali

Josèphe azali na likambo moko ya kosepelisa oyo amonaki. "Ebele na ntango oyo, Yesu, moto ya mayele, soki tobengi ye moto; mpo azalaki mosali ya misala ya kokamwa, molakisi ya bato oyo bayambaka bosolo na esengo. Alongaki Bayuda mingi mpe lisusu Bagreke mingi. Moto oyo azalaki Masiya. Mpe ntango Pilato akatelaki ye ekulusu na botindiki ya bakambi na biso moko, baoyo balingaki ye uta na ebandeli balingaki ye te." kotika na mokolo ya misato na bomoi, lokola basakoli basakolaki mpe balobaki makambo mosusu mingi ya kokamwa mpo na ye Mpe ata sikawa loposo ya baklisto, oyo bapesaki nkombo na ye boye, ekufi naino te." 8. Ezali na ntina te

Bakomi ya liboso ya Bayuda mpe ya bapakano

Citation oyo elandi ya F. F. Bruce ezo résumer likambo oyo très clairement. "Ezala nini mosusu ekoki kokanisama mpo na bilembeteli uta na bakomi ya liboso ya Bayuda mpe ya bapakano...ezali ata moke te kofandisa, mpo na baye baboyi litatoli ya makomi ya boklisto, ezaleli ya lisolo ya Yesu ye moko. Bakomi mosusu bakoki kosakana na makanisi ya 'lisapo ya Klisto,' kasi basalaka yango te na moboko ya bilembeteli ya mambi ya kala. Bozali ya lisolo ya Klisto ezali lokola axiomatique [oyo amimonisaka ye moko] mpo na mokomi ya mambi ya kala oyo azali na koponapona te lokola historicité ya Jules César Ezali bongo tebato ya mayele na makambo ya kala oyo bazali kopalanganisa makanisi ya 'lisapo ya Klisto'." 9. Ezali na ntina te

Maloba na nse ya lokasa

1. F. F. Bruce, Mikanda ya Kondimana ya Sika, Eerdmens, lok. 113. Ezali na ntina mingi.
2. Edward C. Wharton, Boklisto: Likambo ya polele ya lisolo ya bato Howard lok. 7. Ezali na ntina te.
3. British Museum Syriac Mss., F. F. Bruce, Yesu mpe ebandeli ya boklisto libanda ya Kondimana ya Sika, lok. 31. Ezali na ntina te.
4. Ba Annals mpe masolo ya kala, 15:44. Euti na Mikanda minene ya Britannica, Vol. 15, lok. 168. Ezali na ntina te.
5. Mikanda, 10:96.
6. Bomoi ya Klaudio, 25:4
7. Edward C. Wharton, Boklisto: Likambo ya polele ya lisolo ya bato, Howard lok. 11. Ezali na ntina te.
8. Biloko ya kala, 18,3. 3. Ezali na ntina mingi.
9. F. F. Bruce, Mikanda ya Kondimana ya Sika. P. 119. oyo Edward C. Wharton atángaki na buku na ye Christianity: A Clear Case of History

Maloba mpe Misala na ntina ya Likabo ya Nzambe

Ntango Yesu abatisamaki, azindisamaki, na Yoane na Ebale Yordani, lola efungwamaki: "Mpe Molimo Mosantu akitaki na nzoto lokola ebenga likoló na Ye, mpe mongongo moko eutaki na likoló oyo elobaki ete: 'Yo ozali Mwana na ngai ya bolingo, nasepelaka na Yo.'" (Luka 3:22).

"Zabolo alobaki na ye ete: "Soki (mpo to uta) ozali Mwana ya Nzambe, tindela libanga oyo ekóma limpa." (Luka 4:3)

"Na mikolo yango, Yoane Mobatisi ayaki, kosakola na esobe ya Yudea, mpe alobaki ete: 'Bóbongola mitema, mpo Bokonzi ya likoló ekómi pene.'" Oyo ezali ye oyo alobelamaki na nzela ya mosakoli Yisaya.(Mat 3:1-3) Ezali bongo.

Yoane amonaki Yesu azali koya epai na ye mpe alobaki ete: "Talá, Mwana-Mpate ya Nzambe, oyo alongoli lisumu ya mokili!" (Yoane 1:29-30)

“Ntango kaka Yesu azwaki batisimo, abimaki na mai. Na ntango wana, likoló efungwamaki, mpe amonaki Molimo ya Nzambe azali kokita lokola ebenga mpe kongengisa likoló na ye. Mpe mongongo moko eutaki na likoló elobaki ete: ‘Oyo azali Mwana na ngai, oyo nalingaka;’ (Mat 3:16-17) Ezali bongo.

“Momeki (Satana) ayaki epai na ye mpe alobaki ete: ‘Soki ozali Mwana ya Nzambe, yebisá mabanga oyo ekóma limpa.’” (Mat 4:3)

“Mwasi (mwasi Mosamalia) alobaki ete, ‘Nayebi ete Masiya’ (oyo babengaka ye Klisto) ‘azali koya. Ntango akoya, akolimbola biso makambo nyonso.’ Bongo Yesu asakolaki ete: ‘Ngai oyo azali koloba na bino nazali ye.’” (Yoane 4:25-26)

Na boumeli ya mibu mingi Yesu ateyaki lokola moto oyo azalaki na bokonzi kondimisa nsango na Ye na makamwisi, bilembo mpe makamwisi lokola kosala ete bakufi miso bamona, bakufi matoi bayoka, batengumi batambola mpe kosekwisa bakufi na bomoi.

“Yesu atunaki bayekoli na ye “‘Kasi bino boni?’ atunaki ‘Olobi nazali nani?’ Simona Petelo ayanolaki ete: ‘Yo ozali Klisto, Mwana ya Nzambe na bomoi.’ Yesu ayanolaki ete, ‘Opambolami, Simona mwana ya Yona, mpo ete likambo yango emonisaki yo na moto te, kasi na Tata na ngai na likoló. Mpe nalobi na yo ete ozali Petelo, mpe likolo ya libanga oyo, nakotonga eklezia na ngai, mpe baporte ya Hadès ekolonga yango te. Nakopesa yo bafungola ya bokonzi ya likolo; eloko nyonso oyo okokanga na mabele ekokangama na likoló, mpe eloko nyonso oyo okofungola na mabele ekofungolama na likoló.’” (Matai 16:15-19)

Komantere: “Na libanga oyo” - likambo oyo ete Yesu azalaki mpe azali Mwana ya Nzambe ezali moboko ya “Eklezia na Ngai.” “Hadesi” ezali esika oyo milimo ya bakufi efandaka mpo na mwa ntango. Liwa ekolonga Eklezia ya Klisto te.

Azalaki na bosikisiki mingi na ntina ya ntango Bokonzi na Ye ekoya mpo na "alobaki na bango ete, 'Nazali koyebisa bino solo, bamosusu batelemi awa bakomeka liwa te liboso ya komona bokonzi ya Nzambe koya na nguyua.'" (Marko 9:1)

Komantere: Klisto alingaki kozala kofandisa lingomba na ye na bomoi ya bayoki na ye mosusu. Na nsima, apesaki na nko bomoi na ye lokola mbeka ya masumu, mbeka, mpo na kozipa lisumu ya moto na kopesaka nzela na guvernema ya Loma ebaka ye na ekulusu. Bakundaki ye na lilita moko ya libateli elongo na bakengeli mpo na kopekisa moyibi ya nzoto na ye ya mosuni. Kasi Nzambe, Tata, asekwisaki Ye mokolo ya misato liboso ete nzoto na ye epola, alongaki liwa mpe lilita.

“Pene na ngonga ya libwa, Yesu agangaki na mongongo makasi ete, ‘Eloi, Eloi, lama sabaktani?’- elingi koloba, ‘Nzambe na ngai, Nzambe na ngai, mpo na nini osundoli ngai?’ Ntango bato mosusu oyo batelemaki wana bayokaki yango, balobaki ete: ‘Azali kobenga Eliya.’ Na mbala moko, moko na bango akimaki mbangu mpe azwaki éponge, atondisaki yango na vinaigre, mpe apesaki yango epai ya Yesu mpo na komela. Mpe ntango Yesu agangaki lisusu na mongongo makasi, atikaki elimo na ye.”(Mat 27:46-50) Ezali bongo.

“Bayekoli na ye bazalaki lisusu na ndako, mpe Toma azalaki elongo na bango, atako baporte ekangamaki, Yesu ayaki mpe atelemaki na kati na bango mpe alobaki ete: ‘Kimya ezala na bino!’ Na nsima, alobaki na Toma ete: ‘Tia mosapi na yo awa; Toma alobaki na ye ete: ‘Nkolo na ngai mpe Nzambe na ngai!’”(Yoane 20:26-28)

Mikolo soko ntuku minei nsima bozongi na Ye na Lola etatolamaki na bantoma. Molimo Mosantu atindamaki mpo na kotambwisa bango na kosakola mpe kokoma Nsango Malamu, nguya ya Nzambe mpo na lobiko. Na ebandeli, Bayuda mingi mpe na nsima Bapakano mingi bandimaki ete Yesu azali Nzambe, Klisto (Mopakolami). Batatoli mingi na Yudea, Galilai, mpe Samalia oyo bazalaki na bomoi ntango Ye azalaki na bomoi mpe ateyaki, batatolaki bozongi na Ye na bomoi (lisekwa) mpe bozongi na Ye na Lola (komata).

Moboko ya “Eklezia na Ngai” .

“Ezali na nkombo ya Yesu Klisto ya Nazarete, oyo bobakaki ye na ekulusu kasi Nzambe asekwisaki ye kati na bakufi, nde moto oyo ateleme liboso na bino abikisami. Ye (Yesu) azali ‘libanga oyo bino batongi boboyaki, oyo ekómi libanga ya nsuka.’ Lobiko ezwami na moto mosusu te, mpamba te ezali na nkombo mosusu te na nse ya lola epesami na bato oyo na yango tosengeli kobikisama.”(Misala 4:10-12)

“Nani(Yesu ya Nazarete), lokola azalaki na bomoto mpenza Nzambe, atalelaki te bokokani na Nzambe lokola likambo ya kosimba, kasi amikómisaki eloko te, azwaki ezaleli mpenza ya mosaleli, asalemaki na lolenge ya moto.” (Bafilipi 2:6-7)

Komantere: Nzambe, Mwana, aponaki kokoma nzoto ya mosuni ya mosuni na lolenge ya Yesu mpo na kofanda kati na bato mpe kokutana na komekama, komekama mpe koboya na bikelamu mpenza oyo ye akelaki. Lisolo oyo elobelami na buku Mobali oyo azalaki Nzambe na BibleWay Publishing.

Klisto azali moboko ya lingomba. Baefese 2:20 : “atongamaki likolo ya moboko ya bantoma mpe basakoli, Klisto Yesu ye moko azali libanga ya nse”; 1 Bakolinti 3:11 : “Mpo moto moko te akoki kotya moboko mosusu longola se oyo etiamaki, oyo ezali Yesu Klisto” mpe 2 Timote 2:19 : “Nzokande, moboko ya makasi ya Nzambe eteleme, ezali na elembo oyo, Nkolo ayebi baoyo bazali

ya Ye.”

“Nabondeli ete miso ya motema na bino ekoka kongenga, mpo ete boyeba nini ezali elikya ya libiangi na Ye, nini ezali bomengo ya nkembo ya libula na Ye kati na basantu, mpe nini ezali bonene eleki ya nguya na Ye epai na biso baye tondimi. Oyo ezali na boyokani na mosala ya makasi ya nguya na Ye oyo Ye amemaki na Klisto, ntango asekwisaki Ye uta na bakufi, mpe afandaki Ye na loboko na Ye ya mobali na bisika ya lola, mosika likolo ya bokonzi mpe bokonzi mpe nguya mpe bokonzi, mpe nkombo nyonso oyo epesameli nkombo, kaka na eleko oyo te, kasi lisusu na oyo ekoya – eleko ya seko – Mpe atiaki makambo nyonso na botosi na nse ya makolo na Ye, mpe apesaki Ye lokola motó likolo ya biloko nyonso epai ya eklezia, oyo ezali nzoto na Ye, kotondisa Ye oyo atondisaka nyonso kati na nyonso.”(Baefese 1:18-23)

Nsima ya komata ya Yesu na lola bantoma bazongaki na Yelusaleme ndenge apesaki bango mitindo. Bayuda mingi bayanganaki na Yelusaleme, mpamba te ezalaki Pantekote. “Mpe ntango mokolo ya Pantekote ekómaki, bango nyonso basanganaki esika moko. Mpe na mbalakaka lokito moko eutaki na likoló lokola, mpe etondisaki ndako mobimba epai bafandaki. Mpe emonanaki epai na bango minoko lokola ya mótó oyo ekabolaki, mpe epemamaki likoló na mokomoko na bango. Mpe bango nyonso batondaki na Molimo Mosantu mpe babandaki koloba na minoko mosusu, lokola Molimo azalaki kopesa bango maloba.” (Misala 2:1-4)

Makelele ya mopepe makasi ememaki ebele monene epai ya bantoma oyo bayanganaki. Petelo mpe bantoma mosusu basalelaki libaku yango mpo na kokundwela bango makambo oyo bango mpe bakonzi na bango ya mangomba basalaki, mpe balobaki ete: “Na yango, tiká ete Yisalaele mobimba bándima likambo oyo: Nzambe akómisi Yesu oyo, oyo bobakaki na ekulusu, Nkolo mpe Klisto.’ Ntango bato bayokaki yango, mitema na bango ekatamaki mpe balobaki na Petelo ná bantoma mosusu ete: ‘Bandeke, tokosala nini?’ Petelo ayanolaki ete: ‘Bóyambola mpe bóbatisama, moto na moto na kati na bino, na nkombo ya Yesu Klisto mpo na bolimbisi ya masumu na bino.

Komantere: “Repentance” ezali liyoki mpamba te, ezali na bozangi bondimi ya ezalela mpe mayoki te. Ezali te mbongwana ya pete na ntango ya molimo. (Al Maxey na Bomanioli)

Komantere: “Batisimo” ebongolamaki uta na liloba ya Greke baptizo oyo elimboli kozindisa, kozindisa, kozinda na nse. Esengeli te kobulunganisa Baptizo na maloba ya Greke; *rantizo*, oyo elimboli kosopa, to na liloba ya Greke cheo oyo elimboli kosopakoleka.

“Yesu oyo ezali libanga liboyamaki na bino, batongi, oyo ekómi libanga ya nse. Mpe lobiko ezali na moto mosusu te, mpo ezali na nkombo mosusu te na nse ya likoló epesami kati na bato oyo tosengeli kobikisama na nzela na yango.”(Misala 4:11-12)

Bayuda mingi na mokolo ya Pantekote, kososolaka ezalela na bango ya masumu, batiaki elikia na bango na Klisto na kobeledaka Nzambe alimbisa bango na kozindisama na mai (batisimo) na liwa

ya Klisto nsima na yango Nzambe asekwisaki bango uta na bokundi na bango na mai mpe abakisaki bango na bayekoli na ye na ndenge wana kotelemisa nzoto na Ye ya basumuki oyo balimbisami, lingomba na Ye.

“Bongo, baoyo bazwaki liloba na ye babatisamaki, mpe mokolo wana babakisaki milimo soko nkóto misato. Mpe bazalaki ntango nyonso komipesa na mateya ya bantoma mpe na boyokani, na kobuka mampa mpe na libondeli.”(Misala 2:41-42)

“Mpe mokolo na mokolo bazalaki kokoba na makanisi moko kati na tempelo, mpe kobukaka limpa na ndako na ndako, bazalaki kolya bilei na bango elongo na esengo mpe na motema sembo, kosanzolaka Nzambe, mpe kosepela na bato banso. Mpe Nkolo azalaki kobakisa na motango na bango mokolo na mokolo baoyo bazalaki kobikisama.”(Misala 2:46-47)

Yakobo, ntango azalaki koloba na baoyo NA Klisto, alobaki boye: “Esengo na moto oyo azali koyika mpiko na komekama mpo ete ntango akotelema na komekama, akozwa motole ya bomoi oyo Nzambe alaki na baoyo balingaka ye. Ntango amekami, moto moko te asengeli koloba ete: ‘Nzambe azali komeka ngai.’ Mpo Nzambe akoki komekama na mabe te, mpe amekaka moto moko te; (Yakobo 1:12-15)

Komantere: Koyebaka ete ezali na mbano mpo na lisumu, yo mpe ngai tosengeli kolimbisama, kosikolama, kozongisa boyokani, mpe kozongisama na boyokani ya sembo na Nzambe. Baoyo balimbisami batyami na Bokonzi oyo esalemi na maboko te. Kolanda boyokani oyo na boyokani ya Nzambe, esengeli moto akola na lolenge ya Nzambe Bazalaki na yango na ebandeli na koyekola nsango ya Klisto, Biblia.

“Nkolo azali kouwela te mpo na kokokisa elaka na ye lokola bamosusu batalelaka botangi, kasi azali na motema molai epai na bino, alingi te ete moto moko akufa, kasi ete bato nyonso bábongola motema.”(2 Petelo 3:9)

“Mawa ya Nzambe ememaka boyamboli oyo ememaka na lobiko mpe etikaka mawa te, kasi mawa ya mokili ememaka liwa.”(2 Bakolinti 7:10)

“Mpo ete biso nyonso tosengeli komonana liboso ya kiti ya kosambisama ya Klisto, mpo moto na moto azwa oyo esengeli na ye mpo na makambo oyo asali ntango azali na nzoto, ezala malamu to mabe.”(2 Bakolinti 5:10)

“Mpo soki, ntango tozalaki banguna ya Nzambe, toyokanaki na ye na nzela ya liwa ya Mwana na ye, boniboni mingi koleka, lokola toyokanaki, tokobikisama na nzela ya bomoi na ye!(Baloma 5:10-11)

“Yango wana, soki moto azali kati na Klisto, azali ekelamu ya sika, ya kala ekei, ya sika eyei! Nyonso oyo euti na Nzambe, oyo ayokanisaki biso na ye moko na nzela ya Klisto mpe apesaki biso

mosala ya boyokani: ete Nzambe azalaki koyokanisa mokili na ye moko kati na Klisto, kotánga masumu ya bato te mpo na bango. Mpe apesi biso nsango ya boyokani.”(2 Bakolinti 5:17-19)

Komantere: "Ekelamu ya sika" ezali ekelamu ya molimo ya basumuki oyo balimbisami bakómi banganga-nzambe mpo na kosalela Nzambe. Ekelamu ya liboso, moto ya mosuni, esalemaki na biloko ya mabele. Ekelamu oyo ya sika esalemi na ngolu ya Nzambe, mpe kondima ya moto, kotyela motema, mpe botosi.

“Nayebisaki yo makambo oyo, mpo ete kati na ngai ozala na kimia. Na mokili oyo okozala na mpasi. Kasi zala na motema! Nalongi mokili.” ... “Nsima ya Yesu koloba boye, atalaki epai ya lola mpe abondelaki ete: ‘Tata, ntango ekoki. Kumisa Mwana na yo nkembo, ete Mwana na yo apesa yo nkembo. Mpo opesaki ye bokonzi likoló na bato nyonso ete apesa bomoi ya seko na bato nyonso oyo ozali na yango bapesaki ye.(Yoane 16:33, 17:1-4)

Lokola Yesu azali likabo ya Nzambe ya bomoi ya seko, moto asengeli kosala nini mpo na kondima likabo yango? Na mokolo ya Pantekote, mikolo 40 nsima ya bozongi ya Yesu na Lola, Petelo ayanolaki na motuna oyo, mpe Molimo esopamaki likolo ya bato banso. “Nzambe alakaki ye (David) na ndai ete akotia moko ya bakitani na ye na kiti na ye ya bokonzi. Komona oyo ezalaki liboso, alobelaki lisekwa ya Klisto, ete asundolamaki na lilita te, nzoto na ye emoni te kopola. Nzambe asekwise Yesu oyo na bomoi, mpe biso banso tozali batatoli ya likambo. Atombwami na loboko ya mobali ya Nzambe, azwi epai ya Tata Molimo Mosantu oyo elakamaki mpe asopi makambo oyo bozali komona mpe bozali koyoka sikawa.” (Misala 2:30-33)

“Yango wana, tika ete Yisalaele mobimba bándimisa likambo oyo: Nzambe akómisi Yesu oyo, oyo bobakaki na ekulusu, Nkolo mpe Klisto.’ Ntango bato bayokaki yango, mitema na bango ekatamaki mpe balobaki na Petelo ná bantoma mosusu ete: ‘Bandeko, tokosala nini?’ Petelo ayanolaki ete, ‘Bóyambola mpe bóbatisama, moko na moko kati na bino, na nkombo ya Yesu Klisto mpo na bolimbisi ya masumu na bino.’” ... “Baoyo bandimaki nsango na ye babatisamaki, mpe soko nkóto misato babatisamaki na motángo na bango mokolo wana.”(Misala 2:36-38, 41)

“Babukaki mampa na bandako na bango mpe baliaki elongo na mitema ya esengo mpe ya sembo, kosanzolaka Nzambe mpe kosepela na boboto ya bato nyonso. Mpe Nkolo azalaki kobakisa na motango na bango mokolo na mokolo baoyo bazalaki kobikisama.”(Misala 2:46-47)

Ezali na bandakisa mingi ya basusu oyo bandimaki Klisto na kokufaka na lisumu, bakundamaki (bazindisamaki na mai) na kati ya liwa ya Klisto, basekwisamaki na Nzambe lokola bikelamu ya sika ya molimo, mpe batiamaki na Nzoto ya Klisto mpe na boyokani na Nzambe.

1. Mokonzi ya Ethiopie – Misala 8
2. Basamalia – Misala 8

3. Saulo ya Tarse – Misala 9
4. Korneyi – Misala 10
5. Bato na bingumba mingi ya Filipi, Efese, Korinti mpe Loma.

Mituna

1. Ezali kaka na esakweli moko oyo elobeli Yesu.
Solo ___ Lokuta ___ .
2. Nzambe amilongolaki na nko na bonzambe mpo na kokoma moto mpe kofanda kati na bikelamu na Ye.
Solo ___ Lokuta ___ .
3. Ezali na bato ya mayele na makambo ya kala oyo bazali baklisto te, oyo bakomaki mpo na Yesu.
Solo ___ Lokuta ___ .
4. Yoane, Mobatisi, andimaki ete Yesu azali Nzambe oyo akoki kolongola masumu ya moto.
Solo ___ Lokuta ___ .
5. Moboko ya Eklezia oyo Klisto atongaki ezalaki
 - a. ___ Bayuda
 - b. ___ Petelo
 - c. ___ Yesu lokola Nzambe na nzoto
 - d. ___ Lingomba na ye esalemi te